

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-1-15>

Анна АЛІМОВА,

orcid.org/0000-0002-4328-2437

*аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) anna.alimova@knlu.edu.ua*

ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ХУДОЖНІХ ПЕРСОНАЖІВ ІЗ ФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглянуто, як перекладацькі тактики відтворення засобів невербальної комунікації персонажів із фізичними порушеннями впливають на повноцінне перестворення образу в процесі художнього перекладу. Попри фрагментарний характер вивчення перекладознавчого аспекту невербальної комунікації у попередніх дослідженнях, його результати свідчать про значний потенціал здійснення комплексного дослідження в цій галузі, а зростання попиту на написання та переклад художніх творів, персонажами яких є особи з інвалідністю, – про актуальність систематизації перекладацьких тактик відтворення специфічної невербальної комунікації. Для досягнення мети дослідження здійснено вибірку номінацій засобів невербальної комунікації з англомовних художніх текстів та їх українських перекладів. Обрані номінації стосуються інвалідності персонажів та містять непрямий відповідник або елемент трансформації у перекладі; у деяких випадках для порівняння перекладацьких тактик було залучено аналогічні номінації, перекладені прямим відповідником. Аналіз текстового матеріалу дозволяє виокремити категорії невербальної семіотики, що мають найбільший вплив на цілісний образ персонажа з інвалідністю, та дослідити динамічні зв'язки між цими категоріями та їх реалізацію у виборі перекладацьких тактик. Досліджено також можливі причини і наслідки вибору тактик відтворення засобів невербальної комунікації таких персонажів непрямыми відповідниками, зокрема, посилення образності, вираження настрою персонажа чи позначення рівня його стосунків з оточенням. У результаті дослідження виявлені випадки свідомої нейтралізації в українських перекладах яскравих невербальних проявів інвалідності. Перспективою подальших досліджень є порівняння частотності вживання виокремлених тактик відтворення невербальної комунікації персонажів з інвалідністю в художніх текстах.

Ключові слова: художній переклад, перекладацькі тактики, невербальна семіотика, засоби невербальної комунікації, перестворення образу, персонажі з фізичними порушеннями.

Anna ALIMOVA,

orcid.org/0000-0002-4328-2437

*PhD student at the Department of English Philology and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) anna.alimova@knlu.edu.ua*

RENDERING NONVERBAL COMMUNICATION MEANS OF CHARACTERS WITH PHYSICAL DISABILITIES IN TRANSLATION

The article is focused on the translation tactics of rendering nonverbal communication means of characters with disabilities which affect the thorough re-creation of an image in fiction translation.

Despite the fragmentary nature of the study of the translation aspect of nonverbal communication in previous research, its results point to the considerable potential of comprehensive research in this field, and the growing demand for writing and translating works of fiction with characters that have disabilities indicates the relevance of outlining a system that would encompass translation tactics used to render this specific nonverbal communication.

A sample of nominations of nonverbal communication means selected from English fiction texts and their Ukrainian translations was made up to achieve the aim of the present research. These nominations correlate with the characters' disabilities and are conveyed either by an indirect equivalent or with an element of translation transformation; in certain cases, analogous nominations represented by a direct equivalent were used for the comparison of relevant translation tactics.

The analysis of the text material allows to distinguish categories of nonverbal semiotics that have the most significant impact on the cumulative image of a character with a disability, and study the dynamic relations between those categories and their realization through the choice of a particular translation tactic.

The paper also dwells on the potential causes and effects of the choice to render these characters' nonverbal communication means with indirect equivalents, such as a more vivid imagery, deeper insights into a character's state of mind, or the definition of the level of their relationship with those around them.

The research also resulted in clarifying that Ukrainian translation tends towards the use of the tactics which serve to neutralize the more vivid manifestations of disability. The potential for further studies lies in comparing the frequency of the use of the outlined tactics of rendering nonverbal communication of characters with disabilities in literary texts.

Key words: *fiction translation, translation tactics, nonverbal semiotics, nonverbal communication means, re-creation of the image, characters with physical disabilities.*

Постановка проблеми. Невербальна комунікація художніх персонажів відіграє значну роль у формуванні їх цілісного образу та контекстуального рівня тексту, адже її засоби виступають індикаторами приналежності до певної культури і гендера, маркерами соціального статусу, рівня міжособистісних відносин тощо. Однією з актуальних проблем художнього перекладу є відтворення засобів невербальної комунікації зі збереженням палітри значень, виражених ними в оригінальному тексті.

У межах антропоцентричної когнітивно-дискурсивної парадигми реалізація невербальної комунікації визнається індивідуалізованим явищем, що є еквівалентним ідіолекту, проте функціонує в іншій знаковій системі. Отже, відтворення засобів невербальної комунікації належить до царини інтерсеміотичного перекладу, в якому задіяні знаки двох різних систем – вербальної та невербальної (Jakobson, 1959: 233). Таким чином, одним із завдань перекладача є «декодування» значень номінацій засобів невербальної комунікації, виражених знаками мови джерела, та «перекодування» їх за допомогою знаків мови перекладу. Ці процеси здійснюються шляхом не лише аналітичного прочитання оригінального тексту, а й інтуїтивно-евристичного сприйняття його контекстуальних особливостей, зумовленого як власними набутими знаннями і досвідом, так і проявами колективного несвідомого.

Попри індивідуальну природу невербальної комунікації, прояви певних її засобів притаманні категоріям осіб залежно від віку, статі й гендера, етнічного походження, соціокультурного статусу тощо. Перекладацькі рішення у процесі відтворення номінацій цих засобів формують тактики, які потребують дослідження. Однією з цих категорій є особи з фізичними порушеннями. Кількість таких літературних образів наразі порівняно невисока, проте тенденція інклюзивності в сучасному світі спричиняє виникнення і популяризацію текстів, персонажами яких є особи з інвалідністю, а отже, і попит на переклад таких текстів, що зумовлює актуальність вивчення перекладацьких тактик відтворення невербальної комунікації художніх персонажів з фізичними порушеннями.

Аналіз досліджень. Науковий інтерес до невербалістики як однієї з основних антропоцентричних студій виник у середині минулого століття, тож сьогодні існують численні розвідки закордонних і вітчизняних вчених, які досліджували невербальну комунікацію в аспекті антропології (Р. Бердвістел, П. Екман, Е. Голл), культурології (В. Ла Барр), соціальної та загальної психології (А. Піз), семіотики (І. Сєрякова), дискурсології (Л. Солощук), перекладознавства (Ф. Пойатос, Ю. Попович) тощо. Проте вивчення перекладознавчого аспекту відтворення невербальної комунікації здебільшого стосувалося лише окремих її категорій (переважно окулесики, кінесики і паралінгвістики) та мало фрагментарний характер, оскільки відбувалося в межах розгляду суміжних проблем. Утім, його результати вказують на значний потенціал комплексного дослідження перекладацьких тактик відтворення засобів невербальної комунікації у художньому тексті, а зростання кількості осіб з інвалідністю серед основних персонажів у сучасній літературі – на потребу виокремлення тактик перекладу їх невербальної комунікації.

Мета статті – систематизація перекладацьких тактик відтворення невербальної комунікації художніх персонажів з фізичними порушеннями (зокрема, з ампутованою нижньою кінцівкою) шляхом виконання таких завдань: виокремити категорії невербальної комунікації, що мають найбільший вплив на створення образу персонажа з інвалідністю, та проаналізувати їх взаємодію у перекладі; визначити причини і наслідки перекладацьких рішень, за яких для відтворення певного елемента невербальної комунікації такого персонажа було обрано непрямий відповідник; окреслити відмінності у невербальних чинниках перестворення цілісного образу такого персонажа в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. Для виконання зазначених завдань було здійснено вибірку номінацій засобів невербальної комунікації капітана Ахава з роману «Мобі Дік, або Білий Кит» Германа Мелвілла (1851 р.) та його перекладів Юрія Лісняка (1984 р.) і Дарії Радієнко (2008 р.), Джона Сілвера з роману «Острів скарбів» Роберта Луїса

Стівенсона (1883 р.) та його перекладів Юрія Корецького (версії 1974 р. і 1995 р.), Кира Траска з роману «На схід від Едему» Джона Стейнбека (1952 р.) та його перекладу Тетяни Некряч (2018 р.), а також Корморана Страйка з роману «Кувала зозуля» Роберта Галбрейта (2013 р.) та його перекладу Наталії Ференс (2019 р.). Обрані номінації засобів невербальної комунікації мали відповідати двом вимогам: стосуватися інвалідності персонажів та містити непрямий відповідник або елемент трансформації у перекладі, при цьому у деяких випадках для здійснення подальшого комплексного порівняльно-перекладознавчого аналізу були залучені аналогічні номінації (за наявності таких), у перекладі яких було використано прямий відповідник.

Вибірка демонструє, що і в оригінальних текстах, і в перекладах існує тенденція до послідовного використання типових для персонажа лексем на позначення засобів невербальної комунікації. Наприклад, наближення чи віддалення Кира Траска від співрозмовника типово позначається лексемами *“stumped in”* та *“stumped out”* (Steinbeck, 1952) – у перекладі Тетяни Некряч *«шуктильгав»* і *«прошуктильгав»* (Стейнбек, 2018: 18, 41). Проте для перекладу фрази *“stumped over to him”* (Steinbeck, 1952) в іншому випадку було вжито інше дієслово – *«прошкандибав до нього»* (Стейнбек, 2018: 39). Вартим уваги є той факт, що дієслово *«шуктильгати»* у прямому значенні належить винятково до лексико-семантичного поля інвалідності чи травмування: «припадати на укорочену або хвору ногу під час ходьби» (СУМ, 1980, том 11: 487), тоді як *«шкандибати»* – або ж *«кульгати»* – має також ширше значення «ледве йти» (СУМ, 1973, том 4: 393). Використання цього дієслова дозволяє зробити акцент не на інвалідності персонажа, а на його моральному стані – душевний біль через сварку і бійку між синами. У наступному фрагменті Кир Траск виявляє притаманні йому твердість і рішучість і намагається подолати цей смуток, про що свідчить використання іншої типової для нього лексеми: *“hobbled back to his chair”* (Steinbeck, 1952) – *«пострибав до свого стільця»* (Стейнбек, 2018: 40). Варто зазначити також, що для перекладу *“hobbling about on a crutch”* (Steinbeck, 1952) Т. Некряч використала фразу *«підстрибуючи на милиці»* (Стейнбек, 2018: 19), а для *“hobbled about for days”* (Steinbeck, 1952) у наступному реченні – *«гасав по всіх усядах цілі дні»* (Стейнбек, 2018: 19). Така заміна дає можливість наголосити на відповідному настрої персонажа, адже попри те, що втрата ноги кардинально змінила його життя, інвалідність не

зламала його, а лише додала рішучості й авторитарності. Для порівняння, елемент поведінки Корморана Страйка *“hobbling away”* (Galbraith, 2013) у перекладі Н. Ференс відтворено словом *«кульгав»* (Галбрейт, 2019: 508), що окреслює образ людини з інвалідністю, але водночас має нейтральне стилістичне забарвлення.

Для позначення специфіки кінесики Страйка в оригіналі часто вживається дієслово *“limp,”* яке у перекладі Н. Ференс подеколи десемантизується і відтворюється не абсолютним еквівалентом (як у фрагменті *“limped after her”* (Galbraith, 2013) – *«кульгав поруч»* (Галбрейт, 2019: 270)), а доповненим чи заміненим нейтральним дієсловом: *“limped towards her”* (Galbraith, 2013) – *«кульгаючи, підійшов до неї»* (Галбрейт, 2019: 257), *“limped into the outer office”* (Galbraith, 2013) – *«вийшов з кабінету»* (Галбрейт, 2019: 253). Натомість фразу *“got up and started pacing up and down”* (Galbraith, 2013) перекладено як *«підвівся й почав дибати туди-сюди»* (Галбрейт, 2019: 406), при чому дієслово *“pace,”* що не є маркером інвалідності, виражено відповідником *«дибати»*, що має значення «ходити на дибах, милицях і т. ін.» (СУМ, 1971, том 2: 269), а отже, посилює образ персонажа з фізичними порушеннями і компенсує часткову нейтралізацію дієслова *“limp.”*

Під час комунікації з оточенням, персонажі з інвалідністю мають одночасно долати фізичні труднощі, і те, як вони це роблять, стає вирішальним для їх образу і статусу в системі персонажів твору. Розглянемо це на прикладі Джона Сілвера і капітана Ахава, складність ситуації яких посилена необхідністю перебувати в плаванні та повноцінно функціонувати на своєму кораблі.

На початку роману «Острів скарбів», поки Джон Сілвер постає як позитивний персонаж, інвалідність не обмежує його, адже він повністю пристосувався до корабельного життя і пересувається *“as quickly as another man could walk”* (Stevenson, 1883) – *«не повільніше, ніж це могла робити будь-яка людина на двох ногах»* (Стівенсон, 1974: 61). Проте у дещо пізнішій версії перекладу Ю. Корецького, зредагованій Р. Доценком, уявлення про інвалідність як відхилення від норми виражене сильніше, адже замість нейтрального *“another”* вжито прикметник *«здорового»*: *«так швидко <...>, що й котрогось здорового міг випередити»* (Стівенсон, 1995: 52). Коли ж Джон Сілвер постає як антагоніст і конфліктує з іншими персонажами, його інвалідність спричиняє несприятливі для нього ситуації. Яскравим прикладом такої ситуації є сцена, у якій він довго не може підвестись без сторонньої допо-

моги: *“crawled along the sand till he got hold of the porch and could hoist himself again upon his crutch”* (Stevenson, 1883) – «*доповз по піску до танку і, спершиись на нього, знову став на свою милицю»* (Стівенсон, 1974: 114; Стівенсон, 1995: 96). У відтворенні цього фрагменту перекладач і редактор вилучили або семантично нейтралізували декілька лексем (*“till,” “got hold of,” “could hoist himself”*), що призводить до послаблення уявлення про труднощі, які він мав подолати, а отже, і ступеню співчуття читача.

Капітан Ахав *“swings himself to the deck”* (Melville, 1851), що в перекладі Ю. Лісняка відтворено як «*виплигує з човна на палубу»* (Мелвілл, 1984: 175), а у Д. Радієнко – як «*перевалюється на палубу»* (Мелвілл, 2008: 169). У версії Ю. Лісняка послаблено елемент наявності фізичної перешкоди, проте повністю збережено образ вправного капітана, який не настільки чіткий у Д. Радієнко. Попри те, що роман насичений ідеями детермінізму й Ахаву не вдається виграти свій двобій із китом, рівень його пристосованості до життя на кораблі спростовує сумніви щодо того, що він може виконувати роль капітана за таких обставин (Mitchell, Snyder, 2014: 121). Ахав розробив систему рухів *“to help his crippled way”* (Melville, 1851), яка допомагає йому виконувати свої обов'язки та утримувати авторитет серед матросів. Цей вираз відтворено як «*аби допомогти скаліченій нозі»* (Мелвілл, 1984: 154) у Ю. Лісняка і «*щоб полегшити собі підйом»* (Мелвілл, 2008: 148) у Д. Радієнко. Прикметно, що в обох перекладах послаблено семантику каліцтва (у першому відповідна сема вжита відносно самої лише травмованої кінцівки, а не цілісного образу персонажа, а в другому відсутня зовсім). Можна припустити, що в українській мові така лексика і досі має відтінок табуйованості.

Тенденція до відсторонення асоціацій з каліцтвом в українському перекладі знаходить прояв у різноманітті контекстуальних відповідників для слова *“leg”* на позначення ампутованої кінцівки: у Т. Некряч – *“on a crude wooden leg”* (Steinbeck, 1952) – «*на дерев'яному обрубку»* (Стейнбек, 2018: 18), *“a clumping wooden-legged limp”* (Steinbeck, 1952) – «*незграбне кульгання дерев'янки»* (Стейнбек, 2018: 60); у Н. Ференс – *“prosthetic leg”* (Galbraith, 2013) – «*протез»* (Галбрейт, 2019: 83, 499). Вживання таких відповідників зміщує увагу читача з частини тіла на артефакт, що стає важливим аспектом «невербального портрету» мовної особистості (Осіпова, 2019: 286–287): «*протез», «обрубок», «дерев'янка»*.

Вид протезу набуває особливого значення у невербальній комунікації персонажа з інвалідністю, коли виступає маркером соціального статусу. Заміна дерев'яного протезу Кира якіснішою і дорожчою конструкцією з металу й шкіри вказує на те, яких змін зазнало його життя і, відповідно, поведінка. Ці зміни помітив у спілкуванні з Киром його син Адам: він не одразу впізнав батька і спробував розгледіти протез, щоб переконатися, що це він. Кир передбачив здивування сина від того, що його нога виглядає зовсім інакше, та поспішив надати пояснення: *“Cyrus saw the look. ‘Mechanical,’ he said.”* (Steinbeck, 1952) – «*Кир перехопив його погляд. – Механічний протез, – пояснив він»* (Стейнбек, 2018: 60–61). Вживання у перекладі Т. Некряч дієслова «*перехопив»* підкреслює активну позицію Кира під час комунікації з сином, адже він не лише усвідомлює, як змінилося ставлення Адама до нього впродовж розмови, а й розуміє необхідність зміни типу спілкування з уже дорослим сином-воїном.

Відтворення реакції персонажа з ампутованою кінцівкою на погляд, спрямований на його протез, залежить від рівня міжособистісних відносин і може мати три прояви: нейтральний (саме так Кир Траск сприймає погляд свого сина), негативний і позитивний.

Реакція на небажаний погляд малознайомої людини зазвичай негативна: помітивши, як дивиться на його ноги інспектор поліції Вордл, Корморан Страйк стримує бажання поставити його на місце: *“he might have banged the prosthesis hard against the table leg”* (Galbraith, 2013) – «*постукав би протезом по ніжці стола»* (Галбрейт, 2019: 152). Стилістично забарвлені слова *“banged”* і *“hard”* Н. Ференс замінює нейтральним «*постукав»*, що має функцію привертання уваги, тож акцент у ставленні Страйка до розмови з інспектором зміщено з обурення на бажання примусити співрозмовника зосередитися на суті бесіди.

Прикладом позитивної реакції на візуальну увагу до фізичної патології є сцена, в якій Ахав сам провокує капітана іншого корабля, у якого ампутована рука, на те, щоб той поглянув на його протез, адже для них це стає символом спорідненості (а на думку Ахава – і спільної мети: помститися Мобі Діку за втрачену кінцівку): *“his ivory leg plainly revealed to the stranger captain”* (Melville, 1851) перекладено Ю. Лісняком – «*демонструючи костяну ногу чужому капітанові»* (Мелвілл, 1984: 450), а Д. Радієнко – «*його кістяну ногу міг чудово бачити чужий капітан»* (Мелвілл, 2008: 428). Слід зазначити, що імпліцитна

окулесика (погляд іншого капітана на протез) є результатом комунікативної поведінки Ахава, і це чітко виражено у першому перекладі, натомість у другому вектор дії протилежний – від чужого капітана, який розгледів протез, до Ахава як реципієнта окулесичної дії.

У фрагменті, наведеному в попередньому абзаці, один і той самий акт відтворений різними категоріями невербальної комунікації (кінесика і окулесика). Існують і інші приклади подібних замінів. Зокрема, характерна кінесична поведінка персонажів з фізичними порушеннями призводить до яскраво вираженого звукового оформлення їх невербальної комунікації: *“the rise and fall of his hip when his wooden leg struck the ground was monotonous”* (Steinbeck, 1952) – *«дерев'яна нога монотонно тупотіла по стежині»* у Т. Некряч (Стейнбек, 2018: 34). Проте в перекладі акцент перенесено з кінесичного на звуковий аспект дії, при цьому створений ефект відповідає оригіналу, а принцип квантитативності збережено.

На відміну від Кира й Ахава, які зображені переважно в ситуаціях спілкування з членами родини, підлеглими або рівними їм за статусом людьми, Страйк працює з клієнтами або важливими свідками злочину. До того ж, тоді як для Кира втрата кінцівки уможливила повернення з війни у статусі героя й експерта з бойових дій, а для Ахава стала причиною його прагнення помсти, яке надає йому сил і рішучості, для військовослужбовця Страйка вихід на пенсію за станом здоров'я спричинив докорінні зміни образу життя. Оскільки він – головний персонаж роману, читачі отримують детальну інформацію про його побут та труднощі життя з ампутованою кінцівкою. Отже, засоби невербальної комунікації Страйка часто містять елементи болю чи незручності, які він приховує, щоб уникнути демонстрації своєї слабкості: *“emitting a stifled grunt of pain”* (Galbraith, 2013) перекладено Н. Ференс як *«придушено скрикнув від болю»* (Галбрейт, 2019: 83) із заміною іменникового словосполучення більш енергійним дієслівним; коли від пекучого болю Страйк не може зосередитися на допиті, він *“made a noncommittal noise”* (Galbraith, 2013) – *«пробурмотів щось нейтральне»* (Галбрейт, 2019: 233), при цьому буденну ідіому *“make (a) noise”* відтворено стилістично забарвленим дієсловом *«пробурмотіти»*, що є динамічним еквівалентом оригінального виразу.

Намагання Страйка приховати прояви своєї інвалідності від сторонніх осіб неодноразово виражені у тексті. Н. Ференс вітворює фразу *“surreptitiously shifting his leg to keep the prosthe-*

sis upright” (Galbraith, 2013) у такий спосіб, що нейтралізує потребу вживання слова *“surreptitiously”*: *«соваючи ногою, щоб протез не упав»* (Галбрейт, 2019: 483). Дієслово *«совати»* має не лише значення «переміщувати що-небудь», а й «давати щось кому-небудь поспішно, недбало чи потай» (СУМ, 1978, том 9: 434). Синтез цих двох значень створює ефект, еквівалентний оригінальній фразі *“surreptitiously shifting,”* а також сприяє дотриманню квантитативного принципу перекладу. З іншого боку, залишившись сам на сам із Робін, яка входить до кола його довірених осіб, Страйк *“dropped on to the sagging sofa”* (Galbraith, 2013) – *«просто впав на продавлений диван у приймальні»* (Галбрейт, 2019: 243). Ефект втоми й очікуваного полегшення створюється додаванням прислівника *«просто»*, який посилює образність.

Зосередженість на оточенні може бути надмірною і негативно вплинути на відтворення інших конотативних елементів, прикладом чого може слугувати відтворення у перекладі Н. Ференс речення *“He had not wanted to start fiddling with his leg in the taxi”* (Galbraith, 2013) як *«Він не хотів роздивлятися ногу в кебі»* (Галбрейт, 2019: 476). Зміна семантики дієслова *“fiddle”* створює тут ефект того, що в присутності водія Страйк не став би привертати увагу до своєї ноги навіть попри значний дискомфорт і біль. *“Fiddle”* належить до категорії кінесики, а не окулесики, і небажання вчиняти будь-які дії з протезом під час руху в кебі (а не просто *«роздивлятися»*) в оригіналі викликані суто прагматичними міркуваннями – знімати чи поправляти протез зручніше після закінчення поїздки. Вживання в перекладі окулесичного дієслова *«роздивлятися»* викликає уявлення про те, що персонаж чекав саме через присутність водія. Це уявлення посилюється використанням стилістично зниженого дієслова у повторному відтворенні лексеми *“fiddle”*: щойно Страйк дістався додому, він *“was busy fiddling with his leg”* (Galbraith, 2013) – *«обмацував ногу»* (Галбрейт, 2019: 480). Проте можна припустити, що персонаж міг *«роздивлятися»* чи *«обмацувати»* ногу під час поїздки, якби цього було достатньо для припинення болю від травмованої кінцівки. Натомість, необхідність зачекати була викликана потребою в маніпуляціях з протезом, які недоречно було б здійснювати поза межами домівки без милиць. В оригінальному тексті цей фрагмент демонструє фізичні реалії життя людини з ампутованою кінцівкою, тоді як у перекладі створено уявлення про бажання персонажа мінімізувати комунікацію з водієм, що зміщує певні смислові акценти.

Висновки. Результати дослідження дозволили виокремити кінесику, паралінгвістику, окулесику, артефактність та звукову характеристику невербальної комунікації як категорії, що справляють найбільший вплив на створення образу персонажа з інвалідністю. Прикметно, що під час їх відтворення у перекладі вони вступають у динамічні зв'язки, які реалізуються у зміщенні акценту з однієї категорії на іншу: наприклад, кінесика поступається домінантною позицією артефактам (“*wooden-legged limp*” – «кульгання дерев'янки») або звуковим особливостям невербальної комунікації (“*the rise and fall of his hip*” – «монотонно тупотіла»). По-друге,

засоби невербальної комунікації персонажів з інвалідністю можуть бути відтворені непрямим відповідником для посилення образності, передачі настрою персонажа чи позначення рівня його стосунків з оточенням. По-третє, в українському перекладі простежується тенденція до нейтралізації яскравих невербальних проявів інвалідності, що не характерно для англійських оригіналів. З огляду на зростання кількості як перекладених, так і оригінальних українських текстів, серед персонажів яких є особи з інвалідністю, можна припустити, що ця тенденція зазнає змін, і це видається перспективною гіпотезою для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галбрейт Р. Кувала зозуля. Переклад з англійської: Наталія Ференс. Київ: КМ-Букс, 2019. 512 с.
2. Мелвілл Г. Мобі Дік, або Білий Кит. Переклад з англійської: Юрій Лісняк. Київ: Дніпро, 1984. 580 с.
3. Мелвілл Г. Мобі Дік, або Білий Кит. Переклад з англійської: Дарія Радієнко. Харків: Фоліо, 2008. 571 с.
4. Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен *вербалізації невербаліки*. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2019. 388 с.
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник в 11 томах. 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua>
6. Стейнбек Дж. На схід від Едему. Переклад з англійської: Тетяна Некряч. Київ: КМ-Букс, 2018. 736 с.
7. Стівенсон Р. Л. Острів скарбів. Переклад з англійської: Юрій Корецький. Київ: Молодь, 1974. 194 с.
8. Стівенсон Р. Л. Острів скарбів. Переклад з англійської: Юрій Корецький (редагування: Ростислав Доценко). *Твори в п'яти томах. Том 1*. Київ: Українознавство, 1995. С. 7–159.
9. Galbraith R. The Cuckoo's Calling. 2013. URL: https://thefreebooksonline.net/book/The_Cuckoo_s_Calling/#
10. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation* (ed. by R. Brower). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
11. Melville H. Moby-Dick; or, The Whale. 1851. URL: <https://www.gutenberg.org/files/2701/2701-h/2701-h.htm>
12. Mitchell D., Snyder S. Narrative Prosthesis: Disability and the Dependencies of Discourse. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2014. 229 p.
13. Steinbeck J. East of Eden. 1952. URL: <https://www.fadedpage.com/books/20211110/html.php>
14. Stevenson R. L. Treasure Island. 1883. URL: <https://www.gutenberg.org/files/120/120-h/120-h.htm>

REFERENCES

1. Galbraith R. Kuvala zozulia. [The Cuckoo's Calling]. Translation from English: Nataliia Ferens. Kyiv: KM-Books, 2019. 512 p. [in Ukrainian].
2. Melville H. Moby Dik, abo Bilyi Kyt. [Moby-Dick; or, The Whale]. Translation from English: Yuri Lisniak. Kyiv: Dnipro, 1984. 580 p. [in Ukrainian].
3. Melville H. Moby Dik, abo Bilyi Kyt. [Moby-Dick; or, The Whale]. Translation from English: Dariia Radienko. Kharkiv: Folio, 2008. 571 p. [in Ukrainian].
4. Osipova T. Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi: fenomen *verbalizatsii neverbaliky*. [Nonverbal communication and the specifics of its languagizing in Ukrainian discourse: the phenomenon of verbalization of nonverbalics]. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenko I. S., 2019. 388 p. [in Ukrainian].
5. Slovyk ukrainskoi movy. Akademichniy tлумachnyi slovyk v 11 tomakh. [Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary in 11 volumes]. 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua> [in Ukrainian].
6. Steinbeck J. Na skhid vid Edemu. [East of Eden]. Translation from English: Tetiana Nekriach. Kyiv: KM-Books, 2018. 736 p. [in Ukrainian].
7. Stevenson R. L. Ostriv skarbiv. [Treasure Island]. Translation from English: Yurii Koretskyi. Kyiv: Molod, 1974. 194 p. [in Ukrainian].
8. Stevenson R. L. Ostriv skarbiv. [Treasure Island]. Translation from English: Yurii Koretskyi (ed. by Rostyslav Dotsenko). *Works in five volumes. Volume 1*. Kyiv: Ukrainoznavstvo, 1995. P. 7–159. [in Ukrainian].
9. Galbraith R. The Cuckoo's Calling. 2013. URL: https://thefreebooksonline.net/book/The_Cuckoo_s_Calling/#
10. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation* (ed. by R. Brower). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
11. Melville H. Moby-Dick; or, The Whale. 1851. URL: <https://www.gutenberg.org/files/2701/2701-h/2701-h.htm>
12. Mitchell D., Snyder S. Narrative Prosthesis: Disability and the Dependencies of Discourse. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2014. 229 p.
13. Steinbeck J. East of Eden. 1952. URL: <https://www.fadedpage.com/books/20211110/html.php>
14. Stevenson R. L. Treasure Island. 1883. URL: <https://www.gutenberg.org/files/120/120-h/120-h.htm>